

Araştırma Makalesi

COVID-19 Pandemi Sürecinde Yaşlı Bireye Bakım Verenlerde Bakım Yükü ile
Yaşam Doyumu İlişkisi

The Relationship Between Care Burden and Life Satisfaction in Caregivers of Elderly
Individuals During the COVID-19 Pandemic Process

Özlem KEZER^a, Serpil SU^b

^a Bilim Uzmanı, Selçuklu 6 Nolu 75. Yıl Aile Sağlığı Merkezi, Konya, Türkiye

^b Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Konya, Türkiye

Geliş tarihi/Date of receipt: 25/06/2023

Kabul tarihi/ Date of acceptance: 04/03/2024

ÖZ

Amaç: Bu çalışma COVID-19 pandemi sürecinde yaşlı bireye bakım verenlerde bakım yükü ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile yapıldı.

Yöntem: Tanımlayıcı tipteki çalışma bir Aile Sağlığı Merkezi'nde 19 Temmuz-07 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Yaşlıya bakım veren 299 birey ile yapılan çalışmanın verileri Tanıtıcı Özellikler Formu, Bakım Verme Yükü Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Lawton Enstrumantal Günlük Yaşam Aktiviteleri Ölçeği kullanılarak toplandı. Verilerin analizinde bağımsız örneklem t testi, varyans analizi, sidak ikili kıyaslama testi, pearson korelasyon testi ve çoklu regresyon analizi kullanıldı.

Bulgular: Bakım Verme Yükü Ölçeği toplam puan ortalaması 28,14±13,77, Yaşam Doyumu Ölçeği toplam puan ortalaması 12,36±3,50 olarak bulundu. Bakım Verme Yükü Ölçeği toplam puan ortalaması ile Yaşam Doyumu Ölçeği toplam puan ortalaması arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlendi ($r=-0,34$, $p=0,01$).

Sonuç: Bu çalışmada yaşlıya bakım veren bireylerin hafif/orta derecede bakım yükü yaşadığı, yaşam doyumu düzeylerinin düşük olduğu, bakım verme yükü arttıkça yaşam doyumunun azaldığı ve yaşam doyumuna etki eden en önemli değişkenin bakım yükü olduğu sonucuna varıldı.

Anahtar Kelimeler: Bakım Verme Yükü, COVID-19, Günlük Yaşam Aktivitesi, Yaşam Doyumu

ABSTRACT

Objective: This study was conducted to examine the relationship between care burden and life satisfaction in caregivers of elderly individuals during the COVID-19 pandemic.

Methods: The descriptive study was carried out in a Family Health Center between 19 July and 07 October 2021. The data of the study conducted with 299 individuals who care for the elderly were collected using the Descriptive Characteristics Form, the Caregiver Burden Scale, the Life Satisfaction Scale and the Lawton Instrumental Activities of Daily Living Scale. Independent samples t test, analysis of variance, sidak pairwise comparison test, pearson correlation test and multiple regression analysis were used to analyze the data.

Results: The mean score of the Caregiver Burden Scale was 28.14±13.77, the mean score of the Satisfaction with Life Scale was found to be 12.36±3.50. It was determined that there was a positive significant relationship between the total mean score ($r=0.28$, $p=0.01$), and a negative significant relationship between the Caring Burden Scale total score average and the Life Satisfaction Scale total score mean ($r=-0.34$, $p=0.01$).

Conclusion: In this study, it was concluded that the individuals who care for the elderly experience a mild/moderate care burden, their level of life satisfaction is low, the life satisfaction decreases as the caregiving burden increases, and the most important variable affecting life satisfaction is the care burden.

Keywords: Activities of Daily Living, Caregiver Burden, COVID-19, Life Satisfaction

ORCID IDs: ÖK: 0000-0001-6983-9101, SS: 0000-0001-9263-6046

Sorumlu yazar/Corresponding author: Dr. Öğr. Üyesi Serpil SU, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Konya, Türkiye

e-posta/ e-mail: suserpil@gmail.com

Atıf/Citation: Kezer Ö, Su S. (2024). COVID-19 Pandemi Sürecinde Yaşlı Bireye Bakım Verenlerde Bakım Yükü ile Yaşam Doyumu İlişkisi, *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 7 (1), 58-70. doi:10.54189/hbd.1319485

GİRİŞ

COVID-19 pandemisi dünyanın her ülkesinde bireylerin yaşamında önemli değişikliklere neden olmuştur (Aydoğan ve Aksu, 2023; Kaplan vd., 2022). Pandemi ile birlikte günlük yaşamda uygulanan kısıtlamalar ön plana çıkmıştır (Burucu ve Kıyak, 2022). Kısıtlamalardan tüm toplum etkilense de özellikle riskli grupta yer alan ve desteğe ihtiyacı olan yaşlı bireyler daha çok etkilenmiştir (Varışlı ve Gültekin, 2020). Ülkemizde İçişleri Bakanlığı'nın 21 Mart 2020 tarihli genelgesiyle 65 yaş ve üzerindeki vatandaşların evlerinden dışarı çıkmaları, açık alanlarda dolaşmaları ve toplu ulaşım araçları ile seyahat etmeleri sınırlandırılmıştır (Ekici, 2020). Bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal izolasyon, aile dinamiklerinde değişme, ruhsal/zihinsel sorunlar, sedanter yaşam, çalışmama, yaş ayrımcılığı, hastaneye gidememe gibi sorunlar nedeniyle yaşlı bireylerin günlük yaşam aktiviteleri azalmış ve bakım gereksinimleri artmıştır (Kaplan ve Demir Bolca, 2021). Pandemi ile birlikte yaşlı bireyler başka birinin bakımına gereksinimli hale gelmiştir (Varışlı ve Gültekin, 2020).

Sevilen bir bireye ya da yaşlıya bakmak, çoğu zaman hem fiziksel hem de duygusal olarak zorlayıcı olabilmekte ve bakım yükü ile sonuçlanmaktadır (Sullivan ve Miller, 2015). Bakım verme yükü, bakım verenlerin duygusal veya fiziksel sağlıklarının, sosyal yaşamlarının ve mali durumlarının bakım nedeniyle zarar gördüğünü hissetme derecesi olarak tanımlanmaktadır (Girgis vd., 2013). Bakım verenin yaşadığı yük durumluk-süreklilik kaygıda artırma, depresyon, anksiyete, tahammül gücünün zayıflaması, bitkinlik, ekonomik yetersizlik ve sosyal izolasyona neden olmaktadır (Korkut ve Gençtürk, 2019). Bilgehan ve İnkaya (2021)'nin çalışmasında palyatif bakım hastalarına bakım verenlerin tamamına yakınının bakım verirken güçlük yaşadığı, büyük çoğunluğunun bakım verirken destek aldığı ve bakım verme süresinin artmasıyla bakım yükünün de arttığı bildirilmiştir. Bu konuda yapılan benzer bir çalışmada yaşlı bireye bakım verenlerde bakım yükünün fazla olduğu belirtilmiştir (Tarı Selçuk ve Avcı, 2016).

COVID-19 pandemisi ile birlikte bakım vericiler en savunmasız grupta yer almıştır. Aşırı iş yükü, sosyal etkileşimin azalması, sağlık ve bakım hizmetlerine erişimin kısıtlı olması gibi durumlar bakım verme yoğunluğu ve yükünün artmasına neden olmuştur (Liu vd., 2022). Cohen ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada pandemi ile birlikte bakım vericilerin çoğunluğunda bakım verme yükünün arttığı bildirilmiştir. Benzer çalışmalarda da pandemi sırasında bakım alan bireylerin kronik tıbbi durumlarının kötüleşmesi ve bilişsel, fiziksel işlevlerinin azalmasıyla bakım verme yükünün arttırdığı bulunmuştur (Borges-Machado vd., 2020; Kazawa, vd., 2021). Pandemi öncesi literatürde sürekli bakım yüküne maruz kalan bireylerin kendine ayırdığı zamanın oldukça azalması nedeniyle birçok ruhsal sorunun ortaya çıktığı, yaşam kalitesinin düştüğü ve yaşam doyumunun olumsuz etkilendiği belirtilmektedir (Kalınkara ve Kalaycı, 2017). COVID-19 pandemi döneminde yapılan çalışmalarda da benzer olarak bakım vericilerin ciddi ruh sağlığı sorunları yaşadığı görülmektedir (Altieri ve Santangelo, 2021, Taniguchi vd., 2022).

Yaşam doymu terimi, yaşamdan subjektif olarak alınan zevki ifade eder ve bir kişinin genel durumu değerlendirme derecesi olarak tanımlanır (Veenhoven, 2015). Yaşam doymu bireylerin yaşantısından duyduğu memnuniyet derecesini bilişsel ve duygusal boyutta kişisel olarak değerlendirmesidir (Yanmış ve Mollaoğlu, 2021). Kendine güven duyma, iş edinme, sosyalleşme, çocuk yetiştirme, etkinliklere katılım, mutluluk, anlamlı yaşam, fiziksel iyilik hali ve ekonomik yeterlilik yaşam doyumunun etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (Demir vd., 2021). Bakım verenlerin bakım yükü ile yaşam doyumunu inceleyen bir çalışmada hastaların bağımlılık düzeyi arttıkça bakım verme yükünün arttığı ve yaşam doyumunun azaldığı saptanmıştır (Akbulut ve Çevik, 2021). Yine Kalaycı ve Özkul (2018)'un yapmış oldukları çalışmada bakım verenlerin bakım yükü düzeyinin yüksek, yaşam doyumunun düşük olduğu görülmüştür.

Literatürde yaşlı gereksinimlerinin artmış olduğu dönemlerde bakım veren bireylerdeki bakım yükünün ölçülmesi ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda psikolojik ve sosyal destek sağlanması önerilmektedir (Tanrıverdi vd., 2016). COVID-19 pandemi sürecinde yaşlı bireylerin bakım gereksinimleri, bakım verenlerin ise bakım yükleri artmıştır. Ancak literatürde COVID-19 pandemi sürecinde yaşlı bireye bakım verenlerde bakım yükü ile yaşam doymu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır.

Amaç

Bu çalışmada COVID-19 pandemi sürecinde yaşlı bireye bakım verenlerde bakım yükü ile yaşam doymu arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır.

Araştırma Soruları

1. Yaşlı bireye bakım verenlerde bakım yükü düzeyi nedir?
2. Yaşlı bireye bakım verenlerde yaşam doymu düzeyi nedir?
3. Yaşlı bireye bakım verenlerin tanımlayıcı özellikleri ve yaşam doymu arasında fark var mıdır?
4. Yaşlıya bakım veren bireylerin bakım yükü ile yaşam doymu arasında ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Tipi

Bu araştırma tanımlayıcı olarak yapıldı.

Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Özellikleri

Araştırma İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir Aile Sağlığı Merkezi (ASM)'nde yapıldı. Toplam 11496 bireye hizmet veren ASM'de 65 yaş üzerinde 1004 bireye sağlık hizmeti sunulmaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Aile Sağlığı Merkezi'nden sağlık hizmeti alan yaşlıya bakım veren bireyler oluşturdu. Araştırmanın örneklemini belirlemede evreni bilinmeyen örneklem yöntemi kullanıldı ($n = t^2 / d^2$ 0,25; Erdoğan vd., 2017). Örneklem hesabında Korkut ve Gençtürk (2019)'ün çalışmasında kullanılan Bakım Verme Yüğü Ölçeği'nin standart sapması (ss:16,09) dikkate alınarak hesaplandı ve örneklem sayısı 247 olarak belirlendi. Veri kayıplarının olacağı düşünülerek 247'nin %20 fazlası hesaplandı ve araştırma 299 kişi ile tamamlandı. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan, 18 yaş ve üzerinde olan, 65 yaş ve üzerinde olan bireye primer bakım verenler dahil edilirken, psikiyatrik hastalık tanısı olan ve yaşlıya ücret karşılığı bakım verenler çalışmadan dışlandı.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri Tanıtıcı Özellikler Formu, Bakım Verme Yüğü Ölçeği, Yaşam Doymu Ölçeği ve Lawton Enstrumantal Günlük Yaşam Aktiviteleri Ölçeği (Lawton EGYA) kullanılarak toplandı.

Tanıttıcı Özellikler Formu

Araştırmacılar tarafından literatür taraması sonucu (İnci ve Erdem, 2008; Korkut ve Gençtürk, 2019) oluşturulan form iki bölümden oluştu. Birinci bölümde yaşlıya özgü bilgilerin sorgulandığı altı soru, ikinci bölümde ise bakım veren bireye özgü bilgilerinin sorgulandığı on beş soru yer aldı.

Bakım Verme Yüğü Ölçeği (BVYÖ)

Bakım Verme Yüğü Ölçeği Zarit Reeve ve Bach-Peterson tarafından 1980 yılında geliştirilmiştir. Türkiye’de İnci tarafından 2006 yılında geçerlilik ve güvenilirliği yapılmıştır. Ölçek “asla”, “nadiren”, “bazen”, “sık sık”, “her zaman” şeklinde 0 dan 4 e kadar değişen 5’li likert tipi değerlendirmeye sahiptir. Bakım Verme Yüğü Ölçeği’nin yapılan faktör analizi sonunda tek boyutlu olarak kullanılabilmesi belirlenmiştir. Ortalaması 20,37±16,54 olan ölçeğin iç tutarlılık katsayısının 0,95 olduğu, madde toplam korelasyon katsayılarının orta, güçlü ve çok güçlü düzeyde değerler (0,43-0,85) aldığı, test-tekrar test değişmezlik katsayısının 0,90 olduğu saptanmıştır. Ölçekten en az 0, en fazla 88 puan alınabilmektedir. Elde edilen puanlar (0-20) az/hiç yük olmaması, (21-40) hafif/orta derecede yük, (41-60) orta/ileri derecede yük ve (61-88) aşırı yük olması şeklinde derecelendirilerek değerlendirilmektedir. Ölçekte yer alan 22 madde genellikle sosyal ve duygusal alana yönelik olup, ölçek puanının yüksek olması, bakım yükünün yüksek olduğunu göstermektedir (İnci ve Erdem, 2008). Bu çalışmada Cronbach’s alfa katsayısı 0,89 olarak bulundu.

Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ)

Yaşam Doyumu Ölçeği Diener, Emmons, Larsen ve Griffin tarafından 1985 yılında geliştirilmiştir. Türkiye’de Dağlı ve Baysal tarafından 2016 yılında geçerlilik ve güvenilirliği yapılan ölçek beş maddeden oluşmaktadır. Hastaların yaşam doyumunun değerlendirildiği bu ölçekteki ifadelerin puanlanması; “Hiç katılmıyorum (1), Çok az katılıyorum (2), Orta düzeyde katılıyorum (3), Büyük oranda katılıyorum (4) ve Tamamen katılıyorum (5)” şeklindedir. Yaşam Doyumu Ölçeği’nden alınabilecek en yüksek puan 25, en düşük puan ise 5’tir. Ölçekten alınan yüksek puan, yaşam doyumunun yüksekliğini ifade etmektedir. Ölçeği oluşturan maddelerin iç tutarlılığını veren Cronbach’s alfa katsayısı 0,88 olarak hesaplanmıştır (Dağlı ve Baysal, 2016). Bu çalışmada Cronbach’s alfa katsayısı 0,91 bulundu.

Lawton Enstrumantal Günlük Yaşam Aktiviteleri Ölçeği

Lawton ve Brody tarafından 1969 yılında geliştirilen Lawton Enstrumantal Günlük Yaşam Aktiviteleri Ölçeği’nin geçerlik ve güvenilirliği Türkiye’de Işık, Yılmaz, Uysal ve Basar (2020) tarafından yapılmıştır. Ölçekteki sekiz bileşenin her birine verilen yanıtlar 0 (yapamaz ya da kısmen yapabilir) veya 1 (yapabilir) olarak kodlanır ve yanıtlar toplanır. Toplam puan, 0 (düşük işlevli, bağımlı) ile 8 aralığında (yüksek işlev, bağımsız) değişmektedir. Çalışma için literatür tarama sürecinde literatürde (özellikle Türkiye’de yapılan çalışmalarda) farklı şekilde puanlamalarla karşılaşmıştır. Örneğin 17 puan üzerinden hesaplanan yayınlar görülmüştür. Fakat bütün yayınlar Lawton ve Brody (1969)’a atıf yapmış ve bu çalışmada da yukarıda belirttiği gibi 8 puan üzerinden uygulanan bir skora yapılmıştır. Çalışmanın Cronbach’s Alpha katsayısı 0,84 olarak bulunmuştur. Ölçeğin sınıf içi korelasyon katsayısı değeri 0,91’tir. Ayrıca ölçeğin bir kesme noktası puanı bulunmamaktadır (Işık vd., 2020; Lawton ve Brody, 1969). Bu çalışmada Cronbach’s alfa katsayısı 0,87 olarak bulundu.

Araştırmanın Uygulanması

Araştırmanın verileri 19 Temmuz-07 Ekim 2021 tarihleri arasında araştırmaya alınma kriterlerine uyan yaşlı bireyin bakım vericilerinden toplandı. Araştırmaya başlamadan önce veri toplama formunun anlaşılabilirliğini değerlendirmek için 10 bakım

vericiye ön uygulama yapıldı. Uygulama sonunda herhangi bir değişiklik yapılmadı. Araştırmanın verileri yaşlı bireyin sağlık hizmeti alması amacıyla yaşlı birey ile birlikte aile sağlığı merkezine gelen primer bakım vericilerden toplandı. Veriler toplanmadan önce katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilerek aydınlatılmış onamları alındı ve arkasından anket formunu doldurması istendi. Okur yazar olmayan bakım vericilere formlar araştırmacı tarafından okunarak cevaplamaları sağlandı. Formlar ortalama 15-20 dakikalık sürede dolduruldu.

Verilerin İstatistiksel Deęerlendirmesi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Pack Age for Social Sciences) for Windows 25.0 programı kullanılarak analiz edildi. Verilerin analizinde sayı, yüzde, ortalama, standart sapma, Bağımsız Örneklem T Testi, Varyans Analizi, Sidak İkili Kıyaslama Testi, Pearson Korelasyon Testi ve çoklu regresyon analizi kullanıldı. Çalışmada 0,05'den küçük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edildi.

BULGULAR

Bakım veren bireylerin %47,5'nin 50 yaş ve üzerinde olduğu, %63,5'inin erkek olduğu, %75,6'sının evli olduğu, %54,9'unun ilköğretim mezunu olduğu, %74,2'sinin gelir getirici bir işte çalıştığı, %67,2'sinin yaşlıya olan yakınlığının birinci derece yakını olduğu, %84,3'ünün bakımı yaşlı bireyin evinde verdiği, %69,9'unun 1-5 yıl aralığında bakım verdiği, %70,9'unun bakım konusunda başka bir bireyden destek aldığı ve günlük bakım verilen saat ortalamasının 2,31±1,97 olduğu belirlendi (Tablo 1).

Tablo 1. Bakım Veren Bireylerin Tanıtıcı Özelliklerinin Dağılımı (n: 299)

	n	%
Yaş		
20 yaş altı	17	5,7
20-29	38	12,7
30-39	50	16,7
40-49	52	17,4
50 ve üstü	142	47,5
Cinsiyet		
Erkek	190	63,5
Kadın	109	36,5
Medeni Durum		
Evli	226	75,6
Bekar	73	24,4
Eğitim		
Okuryazar deęil	33	11,0
İlkokul-ortaokul	164	54,9
Lise	56	18,7
Üniversite	46	15,4
Çalışma Durumu		
Çalışmıyor	77	25,8
Çalışıyor	222	74,2
Yaşlıya Olan Yakınlık Derecesi		
Eşi	85	28,4
Ailesi (Çocukları/Gelini)	201	67,2
Kardeşi ve Akrabası	13	4,4

Tablo 1. Bakım Veren Bireylerin Tanıtıcı Özelliklerinin Dağılımı (n: 299) (Devamı)

	n	%
Bakım Verilen Yer		
Bakım Veren Evinde	47	15,7
Yaşlı Bireyin Evinde	252	84,3
Bakım Verilen Süre		
1 Yılın Altında	55	18,4
1-5 Yıl	209	69,9
6 Yıl Ve Üzeri	35	11,7
Bakım Konusunda Destek Alma		
Evet	212	70,9
Hayır	87	29,1
	X±SS	
Gün İçinde Bakım Verilen Süre (Saat)	2,31±1,97	

Çalışmaya katılan bireylerin Bakım Verme Yüğü Ölçeği toplam puan ortalaması 28,14±13,77, Yaşam Doyumu Ölçeği Toplam puan ortalaması 12,36±3,50, Lawton EGYA Ölçeği puan ortalaması 4,86±1,56 olarak bulundu (Tablo 2).

Tablo 2. Bakım Verme Yüğü Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Lawton EGYA Ölçeğinin Toplam Puan Ortalaması Dağılımı

Ölçekler	Min- Mak.	X±SS	Cronbach's Alfa
Bakım Verme Yüğü Ölçeği	0-71	28,14±13,77	0,89
Yaşam Doyumu Ölçeği	5-25	12,36±3,50	0,91
Lawton EGYA Ölçeği	0-8	4,86±1,56	0,87

Bakım veren bireylerin yaşına, cinsiyetine, medeni durumuna, eğitim düzeyine, çalışma durumuna, yakınlık derecesine, bakım verilen süreye ve bakım desteği alma durumuna göre BVYÖ puan ortalamaları incelendiğinde, BVYÖ puanlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlendi ($p<0,05$). Yaşı 40 yaş ve üzerinde olan, kadın olan, evli olan, ilköğretim ve daha az eğitime sahip olan, eşine ve ailesine bakım veren, 1 yıl ve üzerinde bakım veren, bakım desteği almayan bireylerin bakım yükünün daha yüksek olduğu görüldü ($p=0,01$). Bakım verilen yer ile BVYÖ toplam puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptandı ($p>0,05$; Tablo 3).

Bakım veren bireylerin yaşına ve bakım konusunda destek alma durumuna göre YDÖ puan ortalamaları incelendiğinde, YDÖ puanlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği saptandı ($p<0,05$). Yaşı 29 yaş ve altında olan ve bakım konusunda destek alan bireylerin yaşam doyumu düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlendi ($p=0,01$). Bakım veren bireylerin cinsiyetine, medeni durumuna, eğitimine, çalışma durumuna, yakınlık derecesine, bakım verilen yere, bakım verilen süreye göre YDÖ puan ortalamaları incelendiğinde, puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı belirlendi ($p>0,05$; Tablo 3).

Tablo 3. Bakım Veren Bireylerin Tanıtıcı Özelliklerine Göre Bakım Yüğü Ölçeği ve Yaşam Doymu Ölçeği'nden Aldıkları Puanların Karşılaştırılması

Özellikler	Bakım Verme Yüğü Ölçeği		Yaşam Doymu Ölçeği	
	X±SS	Test Değeri/p	X±SS	Test Değeri/p
Yaş				
20 yaş altı ¹	25,12±17,92		15,23±3,33	
20-29 ²	20,30±12,78	F=4,23	15,23±2,55	F= 3,58
30-39 ³	25,44±11,58	p=0,01*	12,01±2,24	p=0,01*
40-49 ⁴	31,73±13,54	(1,2,3<4,5)	12,33±2,12	(1,2>3,4,5)
50 ve üstü ⁵	31,04±10,43		12,25±2,11	
Cinsiyet				
Kadın	28,38±14,03	t=0,75	12,29±3,56	t=0,70
Erkek	27,72±13,38	p=0,04*	12,48±3,41	p=0,60
Medeni Durum				
Evli	29,18±13,66	t=2,43	12,32±3,38	t=0,40
Bekar	24,93±13,76	p=0,01*	12,49±3,88	p=0,76
Eğitim Durumu				
İlköğretim ve altı ¹	29,57±13,98	F=3,23	12,27±3,30	F= 2,11
Lise ²	26,63±15,23	p=0,01*	12,29±3,96	p=0,12
Üniversite ³	24,83±12,32	(3<2<1)	12,89±3,85	
Çalışma Durumu				
Çalışmıyor	25,58±13,19	t=2,85	12,88±3,71	t=1,83
Çalışıyor	29,03±13,9	p=0,01*	12,18±3,42	p=0,11
Yakınlık Derecesi				
Eşi ¹	31,08±11,31	F=3,79	11,74±2,97	F= 2,26
Ailesi ²	27,09±14,43	p=0,01*	12,65±3,67	p=0,12
Kardeşi ve Akrabası ³	19,33±17,90	(3<2.1)	12,33±4,93	
Bakım Verilen Yer				
Bakım Veren Evinde	27,70±14,32	t=1,30	11,72±3,37	t=0,83
Yaşlı Bireyin Evinde	28,22±13,70	p=0,19	12,48±3,52	p=0,40
Bakım Verilen Süre				
1 Yılın Altında ¹	24,62±14,68	F=3,85	13,47±3,53	F=2,85
1-5 Yıl ²	29,05±12,88	p=0,01*	12,33±3,43	p=0,06
6 Yıl ve üzeri ³	28,23±16,78	(3.2>1)	10,77±3,34	
Bakım Desteği Alma				
Evet	26,92±14,66	t=3,44	14,01±3,38	t=2,03
Hayır	30,62±12,42	p=0,01*	13,21±3,01	p=0,04*

*p<0.05. F= Tek Yönlü Varyans Analizi. t= Bağımsız Örneklem t Testi

Lawton EGYA Ölçeği, BVYÖ ve YDÖ arasındaki ilişki incelendiğinde, Lawton EGYA Ölçeği'nden alınan puanlar ile BVYÖ'nden alınan puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu saptandı ($r=-0,40$, $p=0,01$). Bakım verilen bireylerin Lawton EGYA Ölçeği puanının artmasının bakım verme yükünü azaltacağı görüldü. Lawton EGYA Ölçeği'nden elde alınan puanlar ile YDÖ'den alınan puanlar arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişki olduğu belirlendi ($r=0,28$, $p=0,01$). Lawton EGYA Ölçek puanı yüksek olan bireylere bakım veren bireylerin YDÖ düzeylerinin daha yüksek olduğu görüldü (Tablo 4).

Tablo 4. Yaşlı Bireyin Bağımlılık Düzeyi, Yaşlıya Bakım Veren Bireyin Bakım Yüğü ve Yaşam Doymu Arasındaki İlişki

	Lawton EGYA Ölçeği	Bakım Verme Yüğü Ölçeği	Yaşam Doymu Ölçeği
Lawton EGYA Ölçeği	r p	1	
Bakım Verme Yüğü Ölçeği	r p	-0,40* 0,01	1
Yaşam Doymu Ölçeği	r p	0,28* 0,01	-0,34* 0,01
			1

*Pearson Korelasyon Analizi. p<0.05

BVYÖ'den alınan puanlar ile YDÖ'den alınan puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu bulundu ($r=-0,34$, $p=0,01$). Bakım verme yükü yüksek olan bakım veren bireylerin yaşam doyumlarının anlamlı derecede azaldığı tespit edildi (Tablo 4).

Modelde oto korelasyon varlığının incelenmesi amacı ile yapılan Durbin Watson testi sonuçlarına göre modelde oto korelasyon olmadığı görüldü ($DW=1,89$). Çalışmada Yaşam Doymu, Bakım Yüğü ve Lawton Enstrumantal Günlük Yaşam Aktivitesi arasında tespit edilen modelin anlamlı olduğu ($F=99,56$, $p=0,01$, $p<0,05$), modelin açıklama yüzdesinin %43 ($R^2=0,43$) ile oldukça yüksek olduğu saptandı. Yaşam doyumuna etki eden en önemli değişkenin bakım verme yükü düzeyi olduğu ve etkisinin negatif yönde olduğu belirlendi. Bakım yükü düzeyi yüksek olan bireylerin yaşam doymu düzeylerinin azaldığı görüldü (Tablo 5).

Tablo 5. Yaşlı Bireye Bakım Verenlerin Yaşam Doymuna Bakım Verme Yüğü ve Yaşlı Bireyin Bağımlılık Düzeyinin Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler		F _{Model}	R ²
	Bakım Verme Yüğü (β)	Lawton Enstrumantal Günlük Yaşam Aktivitesi (β)		
Yaşam Doymu (Y)	-0,54 t=-4,29 p=0,01	0,28 t=3,41 p=0,01	F=99,56 (p=0,01)	0,43

TARTIŞMA

Bu çalışma COVID-19 pandemi sürecinde yaşlıya bakım veren bireylerde bakım yükü ile yaşam doymu arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile yapılmıştır. Çalışmada yaşlıya bakım veren bireylerin hafif/orta derecede bakım yükü yaşadığı, yaşam doymu düzeylerinin düşük olduğu, bakım verme yükü arttıkça yaşam doyumunun azaldığı ve yaşam doymuna etki eden en önemli değişkenin bakım yükü olduğu belirlendi.

Çalışmada yaşlıya bakım veren bireylerin hafif/orta derecede bakım yükü yaşadığı belirlendi. Literatürde bakım verme yükünü inceleyen çalışmalarda benzer bulgular olduğu görülmüştür (Değer ve Ordu, 2021; Kol ve Karabulutlu, 2021; Tarı Selçuk ve Avcı, 2016). Pandemi döneminde bakım yükü ve yaşam kalitesini değerlendiren Yıldız ve arkadaşlarının (2021)'nin çalışmasında bakım veren bireylerin bakım verme yükünün yüksek olduğu ve yaşam kalitesinin azaldığı belirtilmiştir. Pandemi başlangıcından bu yana birçok bakım veren bireyin bakım yükünde artış yaşanmıştır (Cohen vd., 2021; Lozano vd., 2022). COVID-19 pandemisinde bakım veren bireylerin bulaş endişesi ve yasaklar nedeniyle en yakınlarıyla dahi görüşmemiş olması yalnızlaşmalarına neden olmuştur. Bu durum var olan sorunların kötüleşmesi, yeni sorunların ortaya çıkması ve ekstra yük artışı ile sonuçlanmıştır (Haji Mukhti vd., 2022).

Çalışmada bakım verilen yaşlının günlük yaşam aktivitelerinde bağımlılık düzeyinin artması ile bakım verme yükünün de arttığı belirlendi. COVID-19 pandemi döneminin yaşlı bireylerin bağımlılık düzeyini artırdığı söylenebilir. Yaşlıların bağımlılığındaki artış, bakıcı için daha fazla fiziksel zahmet ve duygusal yorgunluğa neden olarak bakım yükünü yoğunlaştırabilir (Dinç ve Özmete, 2021). Çalışmadan elde edilen bu bulgunun diğer çalışma sonuçları ile benzerlik gösterdiği görüldü (Tarı Selçuk ve Avcı, 2016).

Bu çalışmada 40 yaş ve üzerindeki bakım veren bireylerin bakım verme yükü daha yüksek bulundu. Benzer olarak yapılan çalışmalarda bakım veren bireylerin yaşı arttıkça bakım yükünün arttığı belirtilmiştir (Değer ve Ordu, 2021; Jafari, vd., 2018; Korkut ve Gençtürk, 2019).

Çalışmada kadın bakım veren bireylerin bakım verme yükünün daha yüksek olduğu saptandı. Yapılan çalışmalarda bakım veren kadın bireylerin bakım verme yükü düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Erkuran ve Altay, 2020; Kol ve Karabulutlu, 2021). Çalışmada bakım verici kadınların çoğunun evli olması ve aynı zamanda başka bir işte çalışmaları nedeniyle bakım yüklerinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu çalışmada evli olan bakım vericilerin bakım verme yükü daha yüksek bulunmuştur. Kadının aile hayatı, Türk toplumsal normların yüklediği roller ve görevler düşünüldüğünde evliliğin getirdiği sorumluluk ve yaşlı bakımıyla baş etmeye çalışmanın bakım vericinin zorlanmasına neden olduğu ve bununda bakım verme yükünü artırdığı söylenebilir. Benzer olarak Tarı Selçuk ve Avcı (2016), Jafari ve arkadaşlarının (2018) yapmış olduğu çalışmalarda evli olan bakım veren bireylerin bakım verme yükü yüksek bulunmuştur. Literatürde kadın bakım vericilerin yükünün yüksek olduğu belirtilse de bu yükün COVID-19 pandemisi ile daha da arttığını düşünmekteyiz. Gräler ve arkadaşlarının (2022) çalışmasında COVID-19 pandemi sürecinden en çok etkilenen bakım vericilerin kadınlar olduğu belirtilmiştir. Yine başka bir çalışmada pandemi sürecinde kadınların bakım vermede daha çok zorlandıkları saptanmıştır (Gaspar vd., 2023).

Çalışmada üniversite mezunu olan bakım veren bireylerin diğer bakım veren bireylere göre bakım verme yükü düzeylerinin daha düşük olduğu görüldü. Jafari ve arkadaşları (2018), Sabancıoğulları ve Ertekin Pınar (2020)'ın çalışmalarında artan eğitim seviyesinin bakım verme yükünü azalttığı belirtilmiştir. COVID-19 pandemisinde üniversite mezunu bakım veren bireylerin sağlık profesyonellerinden hasta ile ilgili daha etkili bilgi ve destek alması bakımı yönetmesini kolaylaştırmış olabilir.

Bu çalışmada başka bir işte çalışan bakım veren bireylerin bakım verme yükü düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlendi. Bekdemir ve İlhan (2019)'ın çalışmasında benzer olarak bakım verenin başka bir işte çalışmasının bakım yükünü artırdığı belirtilmiştir. Çalışmamızda pandemi dönemiyle birlikte uzayan ya da değişen çalışma zamanlarının bakım veren bireyde zorlanmaya neden olduğunu düşünmekteyiz. Değişen çalışma koşullarıyla birlikte yaşlı bireyin ihtiyaçlarını zamanında giderememe nedeniyle bakım veren bireyde anksiyete ve yetememe düşüncesi gelişmiş olabilir. Bu durumda bakım veren bireyin bakım verme yükünü yükselttiği şeklinde yorumlanabilir.

Yaşlı bireylerin eşi ve ailesinin bakım verme yükünün diğer bireylere göre daha yüksek olduğu saptandı. Sevgi, merhamet, aile değerlerine önem verme çerçevesinde bakım verenlerin birinci derece yakınlarına bakım verirken daha uzun, yoğun, ilgili bakım verdikleri düşünülebilir. Ayrıca pandemi döneminde uygulanan sokağa çıkma yasakları yaşlı birey ile aynı evde kalan bakım veren bireylerde kendine ayırdığı zamanda azalma ve sürekli bakım yüküne maruz kalmayla sonuçlanmıştır. Bu nedenle bakım yükü puanlarının daha yüksek olduğunu düşünebiliriz. Pandemi öncesinde yapılan çalışmalar da bulgumuzu destekler niteliktedir (Kamalzadeh vd., 2020; Kol ve Karabulutlu, 2021).

Yaşlı bireye 1 yıl ve daha az süre bakım veren bireylerin bakım verme yükü düzeylerinin diğer bireylere göre daha düşük olduğu belirlendi. Bu konuda yapılan çalışmalarda benzer olarak bakım verme süresi arttıkça bakım yükünün arttığı belirtilmiştir (Bilgehan ve İnkaya, 2021; Ceylan Gür ve Ersin, 2021). Bakım süresinin artması ile birlikte bakım veren bireyler yorgunluk, yılmılık, yoğun stres yaşanabilmektedirler. Çalışmamızda pandemi sürecinin uzamasına bağlı olarak bakım verme yükünün arttığını düşünmekteyiz.

Bu çalışmada bakım konusunda destek alan bireylerde bakım verme yükü düzeyinin daha düşük olduğu belirlendi. COVID-19 pandemi dönemindeki kısıtlamalarla birlikte yakınlarından yardım alanların destekleri azalmış ve bakım yükleri artmıştır (Haji Mukhti vd., 2022). Saraçoğlu ve arkadaşlarının (2022) çalışmasında bakım konusunda destek veren birey varlığında bakım veren bireylerin bakım verme yükü puanının düştüğünü bildirmişlerdir. Çalışmamızda destek verenlerin

çoğunluğunun aile bireylerinden oluşmasının ve desteğin değişen koşullardan minimum etkilenmesinin bakım veren bireyler için pandemi döneminde avantaj oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışmada bakım veren bireylerin yaşam doymu düzeyleri düşük bulundu. Duman ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında bakım verme nedeniyle aile yaşantısı bozulan, ayrıca sınırlanmış hisseden kadının bakım yükünün arttığı ve yaşam doymununun azaldığı saptanmıştır. Yine başka bir çalışmada uzun bakım süresi ve bakım yükünün artması nedeniyle yaşam doymunu olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Kalınkara ve Kalaycı, 2017). Ayrıca bu çalışmada günlük yaşam aktivitesinde bağımlı olan yaşlıya bakım veren bireylerde yaşam doymununun düşük olduğu belirlendi. COVID-19 pandemi dönemiyle birlikte fonksiyonel bağımlılığın artması bakım veren bireylerde psikolojik, sosyal, fiziksel problemlere neden olmakta bu durumda yaşam doymunu olumsuz etkilemektedir.

Çalışma 29 yaş ve altındaki kişilerin yaşam doymu düzeylerinin diğer bireylere göre daha yüksek düzeyde olduğu belirlendi. Yaşın artmasıyla birlikte olgunlaşan bireyde sorumluluk ve çeşitli toplumsal kaygıların etkisiyle yükün arttığı söylenebilir. Çalışma bulgusu ile uyumlu olarak Yavuz ve Gümüşkaya (2021)'nin çalışmasında 30 yaş altı ebeveynlerin yaşam doymunu anlamlı derecede yüksek olduğunu aktarmışlardır. Çalışmamızda bakım veren bireylerin çoğunluğu 50 yaş ve üzerindedir. COVID-19 pandemi dönemiyle birlikte öne çıkan yaş vurgusunun bakım veren 50 yaş üstü bireyleri de olumsuz etkileyerek yaşam doymunu düşürdüğünü düşünmekteyiz.

Çalışmada bakım konusunda destek alan bireylerin yaşam doym düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlendi. Bu sonuç literatür ile benzerlik göstermektedir. Duman ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında bakım konusunda maddi veya manevi destek alan bireylerin yaşam doym düzeylerinin daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Çalışmamızda bakım verenlerin çoğunluğunun aile bireylerinden oluşması ve desteğin değişen koşullardan minimum etkilenmesi nedeniyle pandemi döneminde avantaj oluşturduğu söylenebilir.

Bakım verme yükü yüksek olan bakım veren bireylerin yaşam doymlarının anlamlı derecede azaldığı tespit edildi. Ayrıca kurulan modele göre yaşam doymuna etki eden en önemli değişkenin bakım yükü düzeyi olduğu, bakım yükü düzeyinin artmasıyla yaşam doymununun azaldığı bulundu. Bakım veren bireylerde bakım yükü arttıkça yaşam doymu azalmaktadır (Perez vd., 2020). Yaşam kalitesi ve bakım yükünü inceleyen bir çalışmada bakım yükü arttıkça yaşam kalitesinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Çeler vd., 2018). Ayrıca literatürde bakım verme yükü ve yaşam doymu arasında bir ilişki bulunmadığını gösteren çalışmalarda mevcuttur (Korkut ve Gençtürk, 2019; Şener vd., 2022).

Sınırlılıklar

Verilerinin sadece bir aile sağlığı merkezinden toplanması, sağlık hizmeti almak için aile sağlığı merkezine başvuran bakım veren bireylerin çalışmaya dahil edilmesi, yaşlı bireylerin tanımlayıcı özellikleri ile bakım yükü ilişkisinin incelenmemesi bu araştırmada sınırlılık olarak kabul edildi.

SONUÇ

Bu çalışmada COVID-19 pandemi sürecinde yaşlıya bakım veren bireylerin hafif/orta derecede bakım yükü yaşadığı, yaşam doymu düzeylerinin düşük olduğu, bakım verme yükü arttıkça yaşam doymununun azaldığı ve yaşam doymuna etki eden en önemli değişkenin bakım yükü olduğu belirlendi.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda bakım yükü yüksek olan 40 yaş ve üstü bireylerin yaşam doymunu yükseltmek amacıyla destek merkezlerinin kurulması, kadın bakım veren bireylerin bakım yükünü azaltmak amacıyla yaşlı

gündüz bakım evlerinin kurulması, bakım veren evli bireyler için aile içi destek mekanizmalarının oluşturulması, uzun süre bakım veren bireylerin ruhsal ve fiziksel sağlıklarını değerlendiren sağlık hizmeti birimlerinin oluşturulması ve önümüzdeki zamanlarda oluşabilecek pandemilerde yaşlıya bakım veren bireylerinde öncelikli gruba dahil edilmesi önerilmektedir.

Araştırmanın Etik Yönü/Ethics Committee Approval: Araştırmanın uygulanabilmesi için Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilimsel Araştırma Değerlendirme Komisyonu'ndan çalışma izni, bir devlet üniversitesinin Sağlık Bilimleri Bilimsel Araştırmalar Etik Kurul Başkanlığı'ndan etik kurul onayı (Tarih:07.04.2021/Sayı:9), İl Sağlık Müdürlüğü'nden kurum izni ve kullanılan ölçeklerin yazarlarından kullanım izni alındı. Katılımcılar araştırma hakkında bilgilendirildi ve gönüllü bilgilendirme formu kullanılarak yazılı onamları alındı.

Hakem/Peer-review: Dış hakem bağımsız.

Yazar Katkısı/Author Contributions: Fikir ve tasarım: ÖK, SS; Veri toplama: ÖK; Veri analizi ve yorumlama: ÖK, SS; Makale yazımı: ÖK, SS; Eleştirel inceleme: SS.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansal Destek/Financial Disclosure: Yazarlar çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Teşekkür/Acknowledgments: Çalışmaya katılan yaşlı bireye bakım verenlere katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Akbulut K, Çevik K. (2021). Dahili ve cerrahi kliniklerde yatan hastaların yakınlarının bakım yükleri ile yaşam kaliteleri arasındaki ilişki. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 22, 366-372.
- Altieri M, Santangelo G. (2021). The psychological impact of COVID-19 pandemic and lockdown on caregivers of people with dementia. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 29(1), 27-34.
- Aydoğan A, Aksu M. (2023). Psychosocial responses and difficulties of covid-19 patients undergoing inpatient treatment in Turkey: A qualitative study. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(2), 113-124.
- Bekdemir İ, İlhan N. (2019). Predictors of caregiver burden in caregivers of bedridden patients. *The Journal of Nursing Research*, 27(3), 1-9. doi:10.1097/jnr.0000000000000297
- Bilgehan T, İnkaya B. (2021). Palyatif hastalarına bakım veren bireylerin bakım yükü ve etkileyen faktörler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 24(1), 51-58. doi:10.17049/ataunihem.748923
- Birinci M, Bulut T. (2020). Covid-19'un sosyo-ekonomik yönden dezavantajlı gruplar üzerindeki etkileri: Sosyal hizmet bakış açısından bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 62-68 .
- Borges-Machado F, Barros D, Ribeiro Ó, Carvalho J. (2020). The effects of COVID-19 home confinement in dementia care: physical and cognitive decline, severe neuropsychiatric symptoms and increased caregiving burden. *American Journal of Alzheimer's Disease & Other Dementias*, 35. doi:10.1177/1533317520976720
- Burucu R, Kıyak S. (2022). Healthy lifestyle behaviors and quality of life of women in the pandemic. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(3), 247-257. doi:10.51123/jgehes.2022.61
- Ceylan Gür E, Ersin F. (2021). The investigation of caregiving burden and life quality of caregivers who care for cancered patients. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 18(1), 88-94. doi: 10.35440/hutfd.854215
- Cohen SA, Kunicki ZJ, Drohan MM, Greaney ML. (2021). Exploring changes in caregiver burden and caregiving intensity due to Covid-19. *Gerontology & Geriatric Medicine*, 7, 1-9. doi:10.1177/2333721421999279
- Çeler HG, Cengiz Özyurt B, Elbi H, Özcan F. (2018). Meme kanseri hastalarının yakınlarında yaşam kalitesinin ve bakım yükünün değerlendirilmesi. *Ankara Medical Journal*, (2), 164-174. doi: 10.17098/amj.435259

- Dağlı A, Baysal N. (2016) Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262. doi: 10.17755/esosder.263229
- Değer TB, Ordu Y. (2021). Eldivan ilçesinde yaşayan yaşlılara informal bakım verenlerin bakım yükleri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(43), 6764-6789. doi: 10.26466/opus.926095
- Demir R, Tanhan A, Çiçek İ, Yerlikaya İ, Çırak Kurt S, Ünverdi B. (2021). Yaşam kalitesinin yordayıcıları olarak psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu. *Yaşadıkça Eğitim*, 35(1), 192-206. doi: 10.33308/26674874.2021351256
- Dinç B. Özmete E. (2021). Bakım kuruluşlarına kabul sırasında bekleyen yaşlılara ailede bakım verenlerin bakım yükü ve yaşam memnuniyetlerinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1257-1281. doi: 10.33417/tsh.884626
- Duman N, Serttaş FÖ, Kolay Çepni Ş, Kılıç Ceyhan E, Varlıklar Demirkazık ÇN. (2020). Şizofreni tanısı almış bireylere bakım veren kadın aile üyelerinin bakım yükü ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 74(13), 419-425.
- Ekici E. (2020). Covid 19 Pandemisi Sürecinde Yaşlı Bireylerin Bakım Yönetimi. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 145-152.
- Erdoğan S, Naheçivan N, Esin MN, Seçginli S, Coşansu G. (2017). *Hemşirelikte araştırma: süreç, uygulama ve kritik*. Eds: Erdoğan S, Naheçivan N, Esin MN. Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, Türkiye, p: 167-192.
- Erkuran H, Altay B. (2020). Alzheimer'lı hastaya bakım veren kişilerin bakım yükünün stresle baş etme durumlarına etkisi. *Journal of Health Services and Education*, 3(2), 52-58. doi: 10.35333/JOHSE.2020.133
- Gaspar T, Raimundo M, de Sousa SB, Barata M, Cabrita T. (2023) Relationship between Burden, Quality of Life and Difficulties of Informal Primary Caregivers in the Context of the COVID-19 Pandemic: Analysis of the Contributions of Public Policies. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(6), 5205. doi: 10.3390/ijerph20065205
- Girgis A, Lambert S, Johnson C, Waller A, Currow D. (2013). Physical, psychosocial, relationship, and economic burden of caring for people with cancer: A review. *Journal of Oncology Practice*, 9, 197-202. doi: 10.1200/JOP.2012.000690
- Gräler L, Bremmers L, Bakx P, van Exel J, van Bochove M. (2022). Informal care in times of a public health crisis: Objective burden, subjective burden and quality of life of caregivers in the Netherlands during the COVID-19 pandemic. *Health & Social Care in the Community*, 30(6), e5515-e5526.
- Haji Mukhti MI, Ibrahim MI, Tengku Ismail TA, Nadal IP, Kamalakannan S, Kinra S et al. (2022). Family caregivers' experiences and coping strategies in managing stroke patients during the COVID-19 pandemic: A qualitative exploration study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(2), 942. doi: 10.3390/ijerph19020942
- Isik Eİ, Yılmaz Ş, Uysal İ, Basar S. (2020). Adaptation of the Lawton Instrumental Activities of Daily Living Scale to Turkish: Validity and reliability study. *Annals of Geriatric Medicine and Research*, 24(1), 35-40. doi: 10.4235/agmr.19.0051
- İnci FH, Erdem M. (2008). Bakım Verme Yüğü Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması geçerlilik ve güvenilirliği. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11, 4.
- Jafari H, Ebrahimi A, Aghaei A, Khatony A. (2018). The relationship between care burden and quality of life in caregivers of hemodialysis patients. *BMC Nephrology*, 19(1), 321. doi: 10.1186/s12882-018-1120-1
- Kalaycı I, Özkul M. (2018). Refakatçi aktörlerin yaşam doyumu, bakım yükü ve tükenmişlik düzeylerini etkileyen faktörler açısından bir değerlendirme. *Turkish Studies*, 13(10), 417-446. doi: 10.7827/TurkishStudies.13515
- Kalınkara V, Kalaycı I. (2017). Yaşlıya evde bakım hizmeti veren bireylerde yaşam doyumu, bakım yükü ve tükenmişlik. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 19-39.
- Kamalzadeh L, Salehi M, Rashedi V, AhmadzadAsl M, Malakouti SK, Seddigh R et al. (2020). Perceived burden of dementia care, clinical, psychological and demographic characteristics of patients and primary caregivers in iran. *Applied Neuropsychol Adult*, 29(4), 627-638. doi: 10.1080/23279095.2020.1798960
- Kaplan A, Kaplan Ö, Çetin Ş. (2022). The symptoms experienced by COVID-19 patients following the recovery. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 142-151. doi:10.51123/jgehes.2022.51
- Kaplan K, Demir Bolçay D. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde kısıtlı serbest zamanda fiziksel aktiviteye katılan yaşlı bireyler üzerine nitel bir araştırma. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 5(12), 122-137. doi:10.30769/usb.943354
- Kazawa K, Kubo T, Ohge H, Akishita M, Ishii S. (2021). Preparedness guide for people with dementia and caregivers in COVID-19 pandemic. *Geriatrics & Gerontology International*, 21(7), 593. doi: 10.1111/ggi.14178

- Kol R, Karabulutlu EY. (2021). Kronik hastalığı olan bireylere bakım verenlerin bakım yükü ve iyilik halinin değerlendirilmesi. *Kocaeli Medical Journal*, 10(1), 119-127.
- Korkut G, Gençtürk Z. (2019). Yaşlılara bakım veren aile bireylerinde algılanan bakım yükü ve yaşam doymu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2602-4748, 53-78.
- Lawton MP, Brody EM. (1969). Assessment of older people: self-maintaining and instrumental activities of daily living. *Gerontologist*, 9, 179-186.
- Liu CH, Chen YJ, Chen JS, Fan CW, Hsieh MT, Lin CY et al. (2022). Burdens on caregivers of patients with stroke during a pandemic: relationships with support satisfaction, psychological distress, and fear of COVID-19. *BMC Geriatrics*, 22(1), 958.
- Lozano DM, García-Calvente M, Elizalde-Sagardia B, Maroto-Navarro G. (2022). Caregiving and caregiver health 1 year into the COVID-19 pandemic (CUIDAR-SE Study): A gender analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 1653. doi: 10.3390/ijerph19031653
- Perez E, Perrin PB, Lageman SK, Villasenor T, Dzierzewski JM. (2020). Sleep, caregiver burden, and life satisfaction in Parkinson's disease caregivers: A multinational investigation. *Disability and Rehabilitation*, 44(10), 1939-1945. doi: 10.1080/09638288.2020.1814878
- Saraçoğlu E, Altay B, Dönmez MD. (2022). Kanserli hastalara bakım veren aile üyelerinin bakım verme yükü ve tükenmişlik düzeyleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 124, 370-382. doi: 10.29228/ASOS.54970
- Sullivan AB, Miller D. (2015). Who is taking care of the care giver? *Journal of Patient Experience*, 1(2), 7-12. doi: 10.1177/237437431500200103
- Şener A, Kurtgöz A, Koç Z. (2022). Palyatif bakım ünitesinde yatan hastaların bakımından sorumlu hasta yakınlarının bakım yükleri ile yaşam doymularının belirlenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 63-70. doi: 10.34087/cbusbed.974401
- Taniguchi Y, Miyawaki A, Tsugawa Y, Murayama H, Tamiya N, Tabuchi T. (2022). Family caregiving and changes in mental health status in Japan during the COVID-19 pandemic. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 98, 104531
- Tanrıverdi O, Yavuzsen T, Turhal S, Kılıc D, Yalcın S, Özkan A vd. (2016). Depression and socio-economical burden are more common in primary caregivers of patients who are not aware of their cancer: turquoise study by the palliative care working committee of the Turkish Oncology Group (TOG). *European Journal of Cancer Care*, 25, 502-515. doi: 10.1111/ecc.12315
- Tarı Selçuk K, Avcı D. (2016). Kronik hastalığa sahip yaşlılara bakım verenlerde bakım yükü ve etkileyen etmenler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-9.
- Varışlı B, Gültekin T. (2020). Yaşlı ayrımcılığının pandemi hali. Covid-19 sürecinde kuşaklararası etkileşimin dönüşümü. *Turkish Studies*, 15(4), 1227-1237. doi: 10.7827/TurkishStudies.44376
- Veenhoven R. (2015). The Global overall satisfaction with life definition. In: *The global handbook of well-being*. Eds: Glatzer W, Camfield L, Moller V, Rojas M. Exploration of Well-being of nations and communities, Inc. Springer, Dordrecht, Netherlands. 207-238.
- Yanmış S, Mollaoğlu M. (2021). Hemodiyaliz tedavisi alan hastalarda yaşam doymu ve etkileyen faktörler. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*, 16(3), 115-123. doi: 10.47565/ndthdt.2021.39
- Yavuz, M, Gümüşkaya Ö. (2021). Otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerinin yaşam doymu ve aile yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 22(4), 799-825. doi: 10.21565/oezelegitimdergisi.726030
- Yıldız S, Kağan A, Kurt O, Korkmaz S. (2021). Evaluation of perceived family burden, care burden and quality of life of caregivers during the pandemic period. *Annals of Clinical and Analytical Medicine*, 1-6. doi:10.4328/ACAM.20501